

ეკოქალაქური ნიგნი

რეცენზია ნოდარ ჭითანავას მონოგრაფიაზე: გლობალური გამოწვევები ერთპოლუსიან მსოფლიოში

მურმან კვარაცხელია
ეკონომიკურ მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი
<https://orcid.org/0000-0002-6457-7170>
murmankvara77@gmail.com

ქართული ეკონომიკური მეცნიერება ყოველთვის გამოირჩეოდა თავისი ეპოქის გამოწვევების ადექვატური აღქმითა და მისი პრობლემების სიღრმისეული გააზრებებით, რომელთა სათავეში ყოველთვის იდგა მოაზროვნე მეცნიერთა უმაღლესი კოჰორტა გამორჩეულ მეცნიერთა სახეებით. ისინი ქვეყნის აღმშენებლობას ყოველთვის დროული ნააზრევებით ამდიდრებდნენ და გარკვეული დოზით ეპოქასაც წინ უსწრებდნენ. ასეთი აზროვნების ნამდვილ ნიმუშად მოგვევლინა ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორის, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრის, ათეულობით სამეცნიერო ნაშრომისა და მონოგრაფიული გამოკვლევების ავტორის, ბატონ **ნოდარ ჭითანავას** კიდევ ერთი საინტერესო და მეტად მნიშვნელოვანი ნიგნი - ეს არის „გლობალური გამოწვევები ერთპოლუსიან მსოფლიოში“.

ნიგნი შექმნილია ქართულ (და არა მარტო ქართულ!) ეკონომიკურ ლიტერატურაში სრულიად ახალი ფორმატით, ესაა დიდ მეცნიერთან დიალოგის სახით წარმოდგენილი მოსაზრებები. ამ დიალოგის ჩარჩოში პროფესორ **იური პაპასქუას** მაღალი ინტელექტი თანხვედრაშია ავტორის აზროვნების ფენომენთან და თხრობის დინამიკაც ლოგიკური და სიღრმისეულია.

ნიგნში დასაბუთებული და არგუმენტირებული დასკვნები, მეტად საყურადღებო ხედვები გლობალიზაციისა და გეოეკონომიკურ სივრცეში ჩვენი ქვეყნის როლის შესახებ, ასევე კორონავირუსული პანდემიით გამოწვეულ პრობლემებზე, თანამედროვე აზროვნების უმაღლეს ნიმუშად შეიძლება ჩაითვალოს.

ყველაასათვის ცნობილია, რომ საქართველო ბევრი ახალი პრობლემისა და გამოწვევების წინაშე დგას. საჭიროა შექმნილი მდგომარეობის ობიექტური გააზრება და მეცნიერული დასაბუთება. მეცნიერმა სწორედ ამ ნიგნში განიხილა 30-წლიანი ტრანსფორმაციული პროცესების სისტემური ანალიზის მრავალმხრივი პოსტულატები. პროფესორი ნოდარ ჭითანავა სამართლიანად შენიშნავს: „**30 წელია ქვეყანა ყოველმომცველი გარდაქმნების რთულ პროცესშია ჩართული და მაინც ვერ დაღაგდა. ეს ყველაზე რთული პერიოდი ბოლომდე შეცნობილიც არა არის**“.

ნიგნში ნათლადაა გამოკვეთილი ქვეყნის განვითარების სტრატეგიული მიზანი: „**ეროვნული ფენომენის გათანამედროვეობით დროსთან (სწრაფად ცვალებად**

გამოწვევებთან) თავსებადობის უნარი შევინარჩუნოთ და ქვეყანა განვითარების თვისებრივად ახალ ტრაექტორიაზე გავიდეს“. თუ ამას არ გავაკეთებთ, მაშინ ჩვენი მომავალიც ცხადი იქნება: „**გლობალური პროცესების მიღევად სახელმწიფო წარმონაქმნად ვიქცევით და დროის (წინასწარ ცნობილ) განაჩენს დაველოდებით**“.

ნებისმიერი სახელმწიფოსთვის, მისი სიძლიერისა და წინსვლისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მის ინტელექტუალურ პოტენციალს. თუ მას სწორად გამოიყენებენ, ეს იქნება უდიდესი ძალა ნებისმიერ გამოწვევასთან გამკლავებისათვის. პროფესორი ნოდარ ჭითანავა ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ „**ერის უბედურება იწყება იქ, სადაც სახელმწიფო, საზოგადოება სამი არამატერიალური განძის - ნიჭის, ჭკუისა და ცოდნის მფლობელ მამულიშვილებს (მოქალაქეებს) უნდობლობას უცხადებს**“. დამეთანხმებით, ამის მაგალითები კი, სამწუხაროდ, ხშირია ჩვენს ქვეყანაში.

პროფესორ ნოდარ ჭითანავას აზრით, საქართველოს ეკონომიკური, პოლიტიკური და ზნეობრივი ალორძინების ერთ-ერთი გასაღები სოფელია. ყოველმხრივ უნდა დავუჭიროთ მხარი სოფლად გლეხური მეურნეობების, კოოპერატივების, ამხანაგობების ჩამოყალიბებას, წავახალისოთ ქალაქის მოსახლეობის ჩაბმა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში.

საინტერესოა, რა მოგვცა ქვეყნის ცხოვრების 30 წლიანმა გამოცდილებამ? პროფესორის აზრით, „**ქართველ კაცს სიბრძნე და ქვეყნის წინაშე პასუხისმგებლობა დროებით გაეფანტა, მაგრამ მისი გენეტიკური რესურსები ჭკვიანური მოქმედებისთვის, ეჭვი არ მეპარება შენარჩუნებულია! ესაა ყველაზე უნივერსალური რესურსი, რაც დღეს გაგვაჩნია**“.

30 წლის მანძილზე ბევრი ნეგატიური დაგროვდა ჩვენს ქვეყანაში. ეს მომენტებიც საინტერესოდ და არგუმენტირებულად არის გაშუქებული ნიგნში. კერძოდ, ასეთ სურათს გვიხატავს პროფესორი:

1. **ქვეყანა ტერიტორიის მნიშვნელოვან ნაწილს ვერ აკონტროლებს;**
2. **დემოგრაფიული მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა, მოსახლეობის დეპოპულაცია, სახეზეა;**
3. **მიწა და სხვა რესურსები სახელმწიფო მართვის მიღმა დარჩა. ყოველივე ამის შედეგად ეკონომიკა სისტემურ კრიზისშია;**
4. **სასურსათო უზრუნველყოფა არსებითად დამოკიდებულია იმპორტზე;**
5. **განათლების, მეცნიერების განვითარება დროის მოთხოვნებს ჩამორჩა. ახალგაზრდობას არ იზიდავს მეცნიერებაში საქმიანობა, რაც ყველაზე დიდი საფრთხეა ქვეყნისთვის;**
6. **ცხოვრების დონე მკვეთრად დაეცა, მოსახლე-**

ობის მნიშვნელოვანი ნაწილი დასაქმებული არ არის. სიღარიბე ამუხრუჭებს საზოგადოებრივ პროგრესს.

ყოველივე ეს უცილობლივ გადაწყვეტას მოითხოვს. ვინ უნდა ითამაშოს მთავარი როლი ქვეყნის განვითარების სტრატეგიის განსაზღვრისა და მისი განხორციელების ამოცანების შესრულებაში? ასევე, ვის და რას შესწევს უნარი ქვეყნის კრიზისიდან გამოყვანაში? პროფესორის აზრით, ეს უნდა განახორციელოს ტრიადამ: სახელმწიფო, მეცნიერება და ეკლესია. მეცნიერი თითოეულ ამ პოსტულატებს უაღრესად სიღრმისეულად იკვლევს და ყველა მათგანის ფუნქციონალურ მნიშვნელობას განსაზღვრავს.

პროფესორი ნოდარ ჭითანავა მეცნიერული პრიზმიდან გვესაუბრება იმ ახალი თაობის შესახებ, რომელსაც მინიმალური ცხოვრებისეული გამოცდილებაც არ ჰქონდა, მაგრამ, სამწუხაროდ, გარედან შემოთავაზებით ხელისუფლებაში მოვიდა. ეს ის თაობაა, რომელიც მშობლებმა საკუთარ ქვეყანას განარიდეს, უცხო ენაზე ამეტყველდნენ, ინამეს მშობლიურ ფესვებს მოწყვეტილი იდეები (ან უკეთეს შემთხვევაში თავს მოახვიეს) და როცა გარედან მხარდაჭერით, ძალაუფლება მიართვეს, გაუაზრებელი ქმედებებით მოახერხეს საზოგადოებრივი ნონასწორობის მთავარი ფაქტორის - უფროსი, საშუალო და უმცროსი თაობების დაპირისპირება.

მეცნიერს მიაჩნია, რომ უფროს თაობას აქვს დიდი ცხოვრებისეული გამოცდილება, საშუალო ტაობას - თანამედროვე ცოდნა, უმცროს თაობას - მზარდი ენერჯია. ქვეყანა მაშინ აღწევს წარმატებას, როცა სამივე ძალას აერთიანებს. სხვა შემთხვევაში ერის ისტორიულ განვითარებაში დიდი პააააუზა დგება. სამწუხაროდ, ასე მოხდა საქართველოსიც. ძველი თაობა, რომელსაც უდიდესი წვლილი აქვს შეტანილი ქვეყნის აღმშენებლობაში, ქვეყნის ტრანსფორმაციის პროცესებს სრულად ჩამოაცილეს.

მიმდინარე პროცესების შესწავლის საფუძველზე პროფესორი ნოდარ ჭითანავა აკეთებს ჭეშმარიტ დასკვნას: „ეკონომიკის გარდაქმნების რთული პროცესი ზნეობრივი თვალსაზრისითაც არასწორად წარიმართა. არც ისაა გამართლებული, რომ დღესაც საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი ფუჭ ილუზიებშია. იმის მოლოდინი აქვს, რომ ვიღაც მონყალების თვალთ გადამოგვხედავს, უანგაროდ დაგვეხმარება, დაქუცმაცებულ ტერიტორიებს გაამთელებს, დროსა და სივრცეში გაფანტულ ინტელექტუალურ პოტენციალს აღგვიდგენს და შევძლებთ ისტორიული როლის მომავალშიც შესრულებას“.

მეცნიერი ფიქრობს, რომ ასეთმა განწყობამ სხვის ხარჯზე ცხოვრების სტილი დაამკვიდრა. ეს კი ყველაზე მეტად აზარალებს ქვეყანას. მას მიაჩნია, რომ ქვეყანას უნდა ჰქონდეს გრძელვადიან პერიოდზე გათვლილი პროგრამა, სტრატეგია და მისი განხორციელებისთვის უნდა ყალიბდებოდეს ელიტა, რომელიც უნდა აცნობიერებდეს იმას, რომ პოლიტიკა და ეკონომიკა შესაძლებლობების მეცნიერება და ხელოვნებაა. ქვეყანას, პირველ ყოვლისა, სჭირდება სახელმწიფო ელიტა, ესე იგი, სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე კადრები.

პროფესორი ნოდარ ჭითანავას მოჰყავს დიდი ილია

ჭავჭავაძის ბრძნული გამონათქვამი: „დღეს (იგულისხმება მე-19 საუკუნე, თუმცა 21-ე საუკუნესაც ეხება-ნ.ჭ.) ქვეყანა იმით კი არ არის უძლური, რომ ღარიბია, არამედ იმით, რომ მცოდნე, გონებასხნილი, ძლიერი განათლებული კაცები არ ჰყავს“. აქედან გამომდინარე ავტორი მიიჩნევს, რომ პროფესიონალიზმი და არა პარტიული კუთვნილება უნდა იყოს ნომენკლატურის ფორმირების მთავარი პრინციპი.

მეტად საინტერესოა წიგნის ერთი თავი, „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნები და გლობალიზაცია“. დღეს გლობალიზაცია ძლიერი და მრავალმხრივი პროცესია, იგი მოიცავს როგორც პოლიტიკას, ასევე ეკონომიკას, რელიგიას და ა.შ. მან გააღრმავა კავშირები სახელმწიფოებს შორის. ადამიანები და სახელმწიფო დღეს დგას მის პირისპირ, ვერ გაექცევა მას. პროფესორი ნოდარ ჭითანავას შეფასებით, გლობალიზაციამ გვიჩვენა, რომ თუ ადრე მსოფლიო ეკონომიკა ისეთი სივრცე (ველი) იყო, სადაც მოქმედებდნენ სუვერენული სახელმწიფოები, თანამედროვე პირობებში იგი წარმოადგენს სუბიექტს, რომელიც თავისუფლად მოქმედებს სუვერენული სახელმწიფოების საზღვრებში. ასეთ დამოკიდებულებას შეუძლია თუ არა ნეგატიური მოვლენის მოხდენა პატარა სახელმწიფოებზე. ამის პასუხი კარგად ჩანს პროფესორ ნოდარ ჭითანავას დასკვნებში: „გლობალიზაციამ მნიშვნელოვნად შეზღუდა სახელმწიფოს ეკონომიკური სუვერენიტეტი. მისი ეკონომიკური ფუნქციების ზენაციონალურ სტრუქტურებზე დელეგირებით (ევროკავშირი), მართვის ტრადიციული ფორმები, ფაქტობრივად, არც გამოიყენება. ეს ჩანს იქიდანაც, რომ საერთაშორისო ეკონომიკური და ფინანსური სტრუქტურების რეკომენდაციებში არც ითვალისწინებენ ეროვნული ეკონომიკის თავისებურებებს, ტრადიციებს, რაც აფერხებს სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტას. ამის მაგალითია განვლილი 30 წლის განმავლობაში საქართველოში გარედან შემოთავაზებული რეკომენდაციებით შედგენილი ეკონომიკის განვითარების ე.წ. სტრატეგიები, რომლებიც, რეალურად არ ასახავს ადგილზე შექმნილ მდგომარეობას.

სამწუხაროა, გლობალიზაციის ნეგატიური გავლენა ეროვნულ ეკონომიკაზე. საერთაშორისო რჩევებს საფუძველად უდევს მათი ცალმხრივი გამოცდილება და არ ითვალისწინებს მათი მეურვეობის ქვეშ მოქცეული ქვეყნების (თუნდაც საქართველოს) ისტორიული განვითარების თავისებურებებს, ტრადიციებს, ღირებულებებს. ამიტომაც გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში მდგომარეობა არ იცვლება. ჩვენ ვხედავთ, „თუ როგორ ღრმავდება წინააღმდეგობა ეროვნული ეკონომიკის კომპლექსური განვითარების მიზნებსა და საერთაშორისო ეკონომიკური და ფინანსური სტრუქტურების რეკომენდაციებს შორის“.

გამოკვეთილი ადგილი ეთმობა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ იდეოლოგიას. ავტორს მიაჩნია, რომ თანამედროვე გლობალურ პროცესებში მონაწილე ქვეყანას უნდა ჰქონდეს განვითარების საკუთარი იდეოლოგია, რომელიც ეფუძნება ეროვნულ თავისებურებებს, მრავალ-

ვალსაუკუნოვან ტრადიციებს, სანარმოო ძალების განვითარების დონეს, ამასთან ერთად, მასში უნდა აისახოს მეურნეობრიობის მსოფლიო გამოცდილების თანამედროვე ტენდენციებიც. ააქედან გამომდინარე პროფესორი ნოდარ ჭითანავა აკეთებს მნიშვნელოვან დასკვნას: „არც ეროვნულის ისტორიულ ნაჭუჭში ჩაკეცვა გვმართებს და არც მეურნეობრიობის ეროვნული ნიადაგისაგან მოწყვეტა“. ვფიქრობთ, ეს დასკვნა სამომავლო გზამკვლევადაც უნდა დაისახოს ქვეყნის აღმშენებლობაზე მოფიქრალმა მომავალმა თაობამ.

მრავალ უმნიშვნელოვანეს საკითხებთან ერთად, პროფესორი ნოდარ ჭითანავა საინტერესოდ და მრავლისმეტყველად საუბრობს საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ფორმირების თავისებურებებზე. მისი აზრით, ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური სისტემა ამერიკის შეერთებული შტატების, ევროპის, ჩინეთის, რუსეთის, იაპონიის, სინგაპურის თუ სხვა ქვეყნების მაგალითზე არ უნდა შეიქმნას. ჩვენი ქვეყნის წინაშე დასმული ამოცანები და გამონვევები უცხოური თეორიებით და ეკონომიკური სისტემებით ვერ გადაწყდება. პროფესორი ნოდარ ჭითანავა დასკვნა ასეთია: „საქართველოს მომავალი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემა (მოდელი) ეროვნული ფენომენიდან უნდა ამოიზარდოს. ესაა საქართველოში ეფექტიანი ეკონომიკური სისტემის ფორმირების მთავარი ამოსავალი პირობა“.

პროფესორი ნოდარ ჭითანავა ფუნდამენტურ ნაშრომში გვესაუბრება არა მარტო ინდივიდის ინტერესებსა და მისი როლის გააქტიურებაზე სამოქალაქო საზოგადოებაში, არამედ მასთან ერთად ოჯახის, როგორც ერის ფუძემდებლური როლისა და ფუნქციების სწორად გაცნობიერებაზე. მას მიაჩნია, რომ თანამედროვე პირობებში ოჯახის როლის გააქტიურება ქვეყანაში დემოკრატიის განვითარებისა და სამოქალაქო საზოგადოების სრულყოფის, ეკონომიკის ეფექტიანობის ამაღლების ერთ-ერთი განმსაზღვრელი პირობაა.

განსაკუთრებით საინტერესოა ნიგნის ის მონაკვეთი, სადაც საუბარია საქართველოს გეოეკონომიკური ფაქტორის ფორმირებაზე. საქართველომ თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით შეიძინა ახალი ფუნქცია - ქვეყნის ტერიტორიაზე ფორმირებადი საერთაშორისო კაპიტალის შექმნაში მონაწილეობა. პროფესორს მიაჩნია, რომ ეს პერსპექტივაში ჩვენი ქვეყნისთვის ევროპისა და აზიის ქვეყნების ინტერესების გადაკვეთაზე, ძლიერ სუბიექტად დამკვიდრების უნიკალური შესაძლებლობა და გეოეკონომიკური უპირატესობაცაა.

მეტად საინტერესო და განსხვავებულია პროფესორი ნოდარ ჭითანავას გააზრება ქართული ფენომენისა: „**საქართველო ევრაზიის სივრცეში წარმოდგენილია არა მხოლოდ მისი ევროპული და აზიური ნაწილების არითმეტიკული ჯამური სიდიდით, არამედ მათზე აღმატებული განზომილებით, ეს კი თვისებრიობაა და იმას ნიშნავს, რომ ქართული ფენომენი ევრაზიულია**“. ეს არის ის ჭეშმარიტება, რომლის გაცნობიერება ქართული სახელმწიფოებრივი მშენებლობისათვის ფუნდამენტურია და მისი გათვალისწინება აუცილებლად მოუწევს მო-

მავალ თაობას ქვეყნის მომავლის სწორი ორიენტირის განსაზღვრაში.

პროფესორი ნოდარ ჭითანავას ნიგნის კვლევის სფერო ასევე მოიცავს სერიოზულ მსჯელობას საბაზრო ურთიერთობებზე გარდამავალ პერიოდში პროგნოზირების, სტრატეგიული დაგეგმვისა და მართვის ეკონომიკურ როლზე. ავტორი სიღრმისეულად იხილავს საქართველოს ბუნებრივი რესურსული პოტენციალის გამოყენების თავისებურებებსა და ტენდენციებს. განსაკუთრებული აქცენტებია გადატანილი მიწაზე, როგორც ბუნებრივი რესურსისა და წარმოების ფაქტორზე. იგი აღნიშნავს: „მიწას, ასეთ სტრატეგიულ რესურსს ცუდად ვიყენებთ. ქვეყანაში ფაქტობრივად შეწყვეტილია მიწის დაცვისა და ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლების ღონისძიებები, მინათმონყობა მოშლილია. მიწის ფართობების სტრუქტურის, ფიზიკური, ქიმიური და ეკონომიკური მახასიათებლების შესახებ ინფორმაციები არასრულყოფილია“.

მეტად საინტერესო საუბარია, თუ როგორია მინათმონყობა დღეს საქართველოში. ავტორი სინანულით აღნიშნავს, რომ ის, რაც წლების მანძილზე, დიდი შრომისა და რუდუნების ფასად იყო შექმნილი, გეგმურ-კარტოგრაფიული და სხვა იურიდიული ხასიათის მასალები, რომლებიც ნათლად და რეალურად ასახავდა თითოეული მინათსარგებლობის ზომასა და საზღვრების განლაგებას, გაიბნა და განადგურდა, მას გამკითხავის აღარავინ დარჩა.

ძალიან ძნელია სრულყოფილად შევაფასოთ ერთ სარეცენზიო წერილში ყველა ის მნიშვნელოვანი საკითხები, რომლითაც მდიდარია პროფესორი ნოდარ ჭითანავას ნიგნი - „გლობალური გამონვევები ერთპოლუსიან მსოფლიოში“. ის ძვირფასი შენაძენია პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემებით დაინტერესებული მკითხველისა და იმ პირებისათვის, ვისაც პასუხისმგებლობა ეკისრება ქვეყნის მომავალ ბედზე.

ვფიქრობ, ასეთი ღრმა ანალიტიკური მონოგრაფიული გამოკვლევა აქტიურად ცვალებად მსოფლიო პროცესებთან მიმართებაში, რომელიც საქართველოს ადგილსა და როლს განსაზღვრავს ამ გლობალურ სივრცეში, ჭეშმარიტად დიდი შენაძენია ქვეყნის წინსვლისა და პროგრესის გზაზე. ის შეიძლება თამამად ჩაითვალოს საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მომავლის გზის გამკვალავად.

ჩემი მოკრძალებული რეცენზია მინდა დავამთავრო პროფესორი ნოდარ ჭითანავას სიტყვებით: „საქართველოში სოციალ-ეკონომიკური გარდაქმნების 30 წლიანი გამოცდილებიდან შესაბამისი დასკვნები უნდა გავაკეთოთ. პირველ რიგში, აუცილებელია: სახელმწიფომ, საზოგადოებამ შეძლონ ეროვნული ენერჯის, გაფანტული სიბრძნის, დანანევრებული პასუხისმგებლობის კონცენტრაცია და იმის გაცნობიერება, რომ **„გვეყო ბატონებო, ჩვენი ანმყოსი და მომავლის ბედის სხვაზედ მიგდება, ჩვენი გაჭირვების, გულისტკივილისა და წადილის პატრონი ჩვენვე უნდა ვიყვნეთ“** (ილია ჭავჭავაძე).